

Zwoliński, Krzysztof

Pierwsze lata władzy ludowej w Żyrardowie

Rocznik Mazowiecki 6, 61-90

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF ZWOLIŃSKI

PIERWSZE LATA WŁADZY LUDOWEJ W ŻYRARDOWIE

Bezlitosny terror okupanta hitlerowskiego, podobnie jak w całym kraju tak i w Żyrardowie wywołał falę bezkompromisowej walki ze strony narodu polskiego.

Niemal od pierwszych dni okupacji organizował się i rozwijał ruch oporu; doskonaliły metody i formy walki.

W 1940 r. rozpoczął w Żyrardowie swoją konspiracyjną działalność Związek Walki Zbrojnej, w rok później organizacja ta skupiała już w swoich szeregach ok. 700 osób. Dalszy jej rozwój nastąpił po przekształceniu ZWZ w Armię Krajową, co miało miejsce 14 lutego 1942 r.

W maju 1941 r. zorganizowana została grupa Stowarzyszenia Przyjaciół Związku Radzieckiego — skupiająca czołowych działaczy komunistycznych w Żyrardowie.

Druga grupa o tej samej nazwie utworzona została w lipcu 1941 r. Za pośrednictwem tych grup na początku 1942 r. dotarła do Żyrardowa wiadomość o powstaniu Polskiej Partii Robotniczej.

W oparciu o organizatorów i członków grup Stowarzyszenia Przyjaciół Związku Radzieckiego 1 marca 1942 r. powołany został Komitet Dzielnicowy Polskiej Partii Robotniczej w Żyrardowie.

Działalność organizacyjna komitetu skupiła się głównie w Zakładach Żyrardowskich. Komórki PPR zostały tu zorganizowane we wszystkich wydziałach produkcyjnych. Zasięgiem swojego oddziaływania komitet obejmował też najbliższe okolice miasta, jak: Wiskitki, Guzów, Oryszew, Bieganów, Międzyborów.

Równoległe z organizacją partyjną powstała i rozwijała się w Żyrardowie Gwardia Ludowa, której Oddział przyjął nazwę „Burza”. Prowadzone przez GL akcje dywersyjne to zrywanie sieci telefonicznej i elektrycznej, podpalanie ładunków transportu kolejowego, wysadzanie pociągów.

gów, sabotaż gospodarczy, zamachy na funkcjonariuszy niemieckiej administracji — Arnolda Dachsa, Górskiego, Mariana Andersa.

Brawurową akcją bojową GL w Żyrardowie, przeprowadzoną przy współudziale specgrupy Lewa Podmiejska, było zdobycie kasy Zakładów Żyrardowskich w dniu 19 czerwca 1943 r. o godz. 11⁰⁰ na placu przed dworcem kolejowym. W akcji tej poniósł śmierć Stanisław Kumosiński „Cichy”, jeden z bohaterskich żołnierzy GL.

W połowie 1944 r. z inicjatywy PPR zorganizowane zostały konspiracyjne związki zawodowe. Jako pierwszy utworzony został Związek Włókienniczy. W dalszej kolejności zorganizowano Związki Zawodowe: Szewców, Budowlanych, Kolejarzy oraz Spółdzielców. Rosły też systematycznie wpływy partii w środowiskach nauczycieli i lekarzy.

Znaczną rolę w organizacyjnej działalności PPR odgrywała młodzież zrzeszona w szeregach Związku Walki Młodych. Organizacja ta, której zaczątek powstał w połowie 1943 r., systematycznie się rozwijała i w 1944 r. stanowiła już poważną siłę polityczną w mieście.

Wydarzeniem szczególnej wagi w politycznej i organizacyjnej działalności PPR w Żyrardowie było powołanie konspiracyjnej Miejskiej Rady Narodowej. Nastąpiło to w lipcu 1944 r. W skład rady powołane zostały 23 osoby, reprezentujące zarówno poszczególne organizacje i ugrupowania polityczne, jak też związki zawodowe i środowiska społeczne.

W lipcu 1944 r. zwycięska Armia Czerwona w swym bojowym marszu osiągnęła wschodnie rubieże ziem polskich. 22 lipca 1944 r. do wszystkich Polaków skierowane zostały historyczne słowa Manifestu Lipcowego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Klęska Niemiec hitlerowskich stawała się już faktem nieuchronnym.

Wycofujący się okupant czynił gwałtowne przygotowania do realizacji hasła „spalona ziemia”. Losy te miał według planów niemieckich podzielić również i Żyrardów.

W końcowej fazie wojny na terenie fabryki i na bocznicach kolejowych dworca zgromadzono setki tysięcy ton materiału wybuchowego, który miał posłużyć do wysadzenia w powietrze zakładów, a tym samym i miasta. Pod ważniejsze obiekty fabryczne założone zostały ładunki wybuchowe. Żyrardów, usiany schronami, rowami i zaporami przeciwczołgowymi, najęzony zasiekami z drutów kolczastych, przekształcony został w miasto obronne. Nastaly dni groźnego oczekiwania.

Wyzwolenie

16 stycznia 1945 r. na przedpolach Warszawy rozpoczęło się natarcie wojsk radzieckich i polskich w ramach zimowej operacji wiślańsko-odrzańskiej. Jednym z taktycznych celów tej operacji było wyzwolenie stolicy

przez dwustronne jej oskrzydlenie — z północy i południa — przy jednoczesnym wiązaniu sił nieprzyjaciela od czoła. Manewru tego dokonały Armia Czerwona 1 Frontu Białoruskiego oraz 1 Armia Wojska Polskiego. Po przełamaniu przez armie ogólnowojskowe oporu niemieckiego na Wiśle, wojska 2 armii pancernej gwardii, dowodzone przez gen. płka Siemiona B o g d a n o w a, przeszły do pościgu za wycofującym się nieprzyjacielem na linii Grójec—Mszczonów—Żyrardów—Sochaczew. Jak już wyżej wspomniano, Żyrardów w planie niemieckiej obrony stanowił silny punkt oporu na tyłowej rubieży warszawskiej. Broniły go pododdziały 4 dywizji piechoty, wzmocnione 60 działami i moździerzami.

16 stycznia około godz. 10⁰⁰ na południowo-zachodnim skraju miasta ukazały się pierwsze czołgi radzieckie. Była to 47 brygada pancerna gwardii (9 korpus pancerny), którą dowodził płk K o p y ł o w. Na ulicach Żyrardowa rozgorzała krótka, ale zacięta walka. Około godz. 17⁰⁰ miasto było wolne. Ocalałe szeregi wroga szukały ratunku w beładnej ucieczce na zachód.

Nad Żyrardowem wznosiły się dymy pożarów. Wzdłuż ul. 1 Maja skrócone płomieniami ognia stały z lufami skierowanymi na zachód wraki czołgów radzieckich, spalonych w zwycięskiej walce. Było ich siedem. Ci, którzy nimi kierowali, spoczęli później w zbiorowej mogile na placu Wolności. Żywy przykład i symbol walki „za naszą i waszą wolność”.

W walkach o Żyrardów szczególnie wyróżniła się załoga czołgu, którego mechanikiem — kierowcą był st. sierż. gwardii A. K o n o n o w. Jego czołg gaśnicami i własnym ogniem zniszczył 3 niemieckie działa, 4 samochody, 37 wozów taborowych z amunicją i sprzętem bojowym. Sam przedarł się następnie na stację kolejową, gdzie zagroził drogę gotowemu do odjazdu transportowi kolejowemu nieprzyjaciela. Za męstwo i odwagę wykazane w walce o Żyrardów st. sierż. A. Kononow otrzymał zaszczytny tytuł Bohatera Związku Radzieckiego¹.

Miasto święciło triumf wolności. Tłumy jego mieszkańców wyległy na ulice, aby powitać swoich wyzwolicieli. Padano sobie w objęcia. Płynęły łzy szczęścia.

Czas jednak naglił. Wolność oznaczała jednocześnie konieczność zdwojonego wysiłku zmierzającego do zorganizowania życia w mieście. Zadanie to podjęli przede wszystkim działacze PPR.

Organizowanie się władzy ludowej

W godzinach popołudniowych 16 stycznia 1945 r. odbyło się pierwsze jawne posiedzenie Komitetu Dzielnicowego PPR. Główny cel obrad, któ-

¹ B. Dolata, T. Jurga, Walki zbrojne na ziemiach polskich 1939—1945, Warszawa 1967, s. 422—423.

rym przewodniczył Marian Rajner, to ustanowienie władzy ludowej w mieście, zabezpieczenie ładu i porządku oraz mienia pozostawionego przez okupanta. Pierwsza uchwała, jaką podjęto, dotyczyła przekształcenia Garnizonu Miejskiego AL w Komendę Miejską Milicji Obywatelskiej. Komendantem MO został Franciszek Kazimierski, a jego zastępcą ds. politycznych Kazimierz Urbański. Pod koniec stycznia 1945 r. zorganizowany został w mieście Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, na czele którego stanął Leonard Zaręba. Członkowie nowo powołanych organów bezpieczeństwa otrzymali broń. Z zaopatrzeniem w broń nie było trudności, gdyż uciekający Niemcy pozostawili duże jej zapasy na stacji kolejowej. Zadaniem szczególnie pilnym było zabezpieczenie majątku pozostawionego w Zakładach Żyrardowskich, gdyż część mieszkańców miasta dopuszczała się grabieży. W ważniejszych punktach miasta i na terenie zakładów wystawione zostały posterunki Milicji Obywatelskiej i członków Związku Walki Młodych².

Organizacja ZWM w Żyrardowie stanowiła poważną siłę wspierającą poczynania partii. Szybko rosły jej szeregi. W pierwszych dniach po wyzwoleniu liczyła ona ok. 100 członków, a w lipcu 1945 r. już 300³.

17 stycznia odbyło się wspólne zebranie Komitetu Dzielnicowego PPR z członkami konspiracyjnej Miejskiej Rady Narodowej. Na zebranie to przybyła przedstawicielka Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej i Krajowej Rady Narodowej, Helena Kozłowska „Ola”. Ona też przedstawiła zebranim najważniejsze problemy i zadania, jakie stanęły przed narodem polskim.

Na czoło tych zadań wysuwało się hasło przejęcia władzy w mieście przez Radę Narodową, jako jedyną legalną formę sprawowania władzy w Polsce Ludowej.

Następnego dnia o godz. 12⁰⁰ w sali miejscowego gimnazjum odbyło się organizacyjne zebranie członków Miejskiej Rady Narodowej w Żyrardowie. Skład osobowy i reprezentacja polityczno-społeczna w radzie były następujące:

1. Biedrzycki Franciszek	— PPR
2. Ciechomski Stanisław	— bezpartyjny
3. Czerwiński Lucjan	— Komitet Fabryczny PPR
4. Dżus Andrzej	— nauczyciel
5. Kazimierski Franciszek	— AL
6. Kostrzewski Stanisław	— Związek Skórzany
7. Linowski Feliks	— urzędnik

² Sprawozdanie KM PPR w Żyrardowie z lutego 1946 r., s. 1, Archiwum MHRMŻ.

³ J. Urbański, Powstanie i działalność ZWM w Żyrardowie, w: Warszawa Lewa—Podmiejska 1942—1945, Warszawa 1971, s. 514.

8. Lubasiński Bolesław	— Związek Nauczycielstwa
9. Michalski Bronisław	— bezpartyjny
10. Mierzyński Józef	— bezpartyjny (adwokat)
11. Mikołajewski Franciszek	— Związek Włókniarzy
12. Niemira Józef	— Stronnictwo Demokratyczne
13. Pawlak Helena	— Związek Włókniarzy
14. Sitek Mieczysław	— PPR
15. Słobodny Jan	— prac. Ubezpieczalni Społecznej
16. Stolarski Kazimierz	— Straż Pożarna
17. Stypuła Henryk	— PPR
18. Teper Leonard	— PPR
19. Urbański Kazimierz	— PPR
20. Wałejko Kazimierz	— bezpartyjny (lekarz)
21. Wolniewicz Waldemar	— ZWM
22. Wójcicki Bolesław	— Związek Kolejarzy

Zdecydowaną większość tego składu stanowili członkowie konspiracyjnej rady — 14 osób. Pozostali, jak: Biedrzycki, Ciechomski, Linowski, Michalski, Mierzyński, Sitek i Słobodny, zostali wytypowani do rady w dniu 17 stycznia.

Obrady Rady Narodowej otworzyła Helena Kozłowska, nakreślając jednocześnie ich cel. Na przewodniczącego zebrania powołany został Bolesław Lubasiński, a na sekretarza Stanisław Ciechomski. Na wstępie obrad zebrani przyjęli rezolucję następującej treści:

„Rada Narodowa miasta Żyrardowa, zebrawszy się po raz pierwszy w wyzwolonym już Żyrardowie, wyraża swą głęboką podziękę naszemu potężnemu sojusznikowi Związkowi Republik Radzieckich Rad i jego bohaterkiej Armii Czerwonej, która swą mocarną pięścią rozbiła krwawego okupanta hitlerowskiego, pragnącego wyniszczyć naród Polski i zepchnąć go do roli niewolników. Okupant został wypędzony. W związku z tym przed radą miasta Żyrardowa stoi zadanie stworzenia nowego porządku celem uchronienia mienia narodowego i przejęcia opieki nad Milicją Obywatelską, gospodarką miasta, szkolnictwem i kulturą oraz całokształtem życia społecznego. Z wiarą, że praca nasza wyda owoce, przystępujemy z dniem dzisiejszym do wypełniania obowiązków i zadań przed nami stojących, dla przyszłości miasta naszego i budowy podwalin pod Wielką Demokratyczną Polskę”⁴.

Następnie w myśl Tymczasowego Statutu KRN o radach narodowych z dnia 1 stycznia 1944 r. przystąpiono do wyboru prezydium rady i jej przewodniczącego, którym został Bolesław Lubasiński⁵. W skład przy-

⁴ Księga protokołów MRN w Żyrardowie. Protokół nr 1 z dn. 18 I 1945, s. 33—35.

⁵ W tym miejscu czytelnikowi należy się wyjaśnienie, że w dotychczasowych

dium weszli: Franciszek Biedrzycki, Franciszek Kazimierski, Józef Mierzyński i Mieczysław Sitek. Powołano pięć komisji problemowych rady:

1. przemysłowo-budowlaną (Józef Niemira, Henryk Stolarski),
2. finansową (Józef Mierzyński, Stanisław Ciechomski),
3. propagandowo-oświatową (Bolesław Lubasiński, Andrzej Dzus, Waldemar Wolniewicz),
4. zdrowia i opieki społecznej (dr Kazimierz Wałęjko, Jan Słobodny),
5. gospodarki miejskiej (Stanisław Kostrzewski, Bronisław Michalski, Leonard Teper, Bolesław Wójcicki, Kazimierz Urbański).

Następnie rada podjęła decyzję, że siedzibą jej będzie budynek byłego Zarządu Miejskiego. Zaraz po zakończeniu obrad ich uczestnicy w uroczystym pochodzie, poprzedzanym przez orkiestrę, udali się do nowego lokalu⁶.

Ukonstytuowane w ten sposób Prezydium Rady Narodowej funkcje swoje sprawowało zaledwie przez 13 dni. Już 1 lutego odbyło się ponowne zebranie organizacyjne Miejskiej Rady Narodowej dla powołania władz samorządowych w oparciu o dekret PKWN z dnia 23 listopada 1944 r. Dekret mówił o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego jako organu wykonawczego Rady Narodowej oraz o trybie jego powoływania.

Obrady otworzył Tadeusz Rajner — delegat do Wojewódzkiej Rady Narodowej, po czym przewodnictwo objął Franciszek Biedrzycki. Powołanie samorządu miasta spowodowało konieczność dokonania zmian w składzie samej rady oraz jej prezydium. W tym dniu w skład rady zostali dokooptowani:

1. Bocheński Wacław	— Opieka Społeczna
2. Gołębiowski Władysław	— Związek Gorzelniarzy
3. Jędrzejczak Józef	— Związek Kolejarzy
4. Kossakowski Marceli	— duchowieństwo
5. Kubara Wilhelm	— Komitet Spółdzielczy
6. Stępniewski Jerzy	— ZWM
7. Pac Eugeniusz	— prac. elektrowni
8. Pech Jan	— Związek Prac. Samorządowych
9. Relik Franciszek	— Związek Budowlany
10. Rastawicki Franciszek	— PPR
11. Rotter Henryk	— Związek Prac. Umysłowych
12. Słotwiński Stanisław	— prac. ubezpieczalni
13. Stolarski Henryk	— Zakłady Żyrardowskie
14. Szajnowski Mikołaj	— Związek Nauczycielstwa

publikacjach podawano mylnie, iż pierwszym przewodniczącym MRN w Żyrardowie był Franciszek Biedrzycki.

⁶ Księga protokołów MRN w Żyrardowie. Protokół nr 1 z dn. 18 I 1945, s. 33—55.

Natomiast wycofani zostali ze składu rady: Lubasiński, Sitek i Mierzyński w związku z zgłoszeniem ich kandydatur do Zarządu Miejskiego. Pojedyncze zmiany w składzie rady były dokonywane i w późniejszym czasie.

Przystąpiono do wyboru Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Na przewodniczącego powołany został Franciszek Biedrzycki, na wiceprzewodniczącego Bolesław Wójcicki, na członków Prezydium — Wilhelm K u b a r a i Franciszek M i k o ł a j e w s k i.

W dalszej kolejności dokonano wyboru Zarządu Miejskiego w składzie: Bolesław Lubasiński — prezydent, Mieczysław Sitek — wiceprezydent, Józef M a t u s z e w s k i — sekretarz, Józef M i e r z e j e w s k i i K a z i m i e r z S i b i g a — członkowie.

Powołane zostały dalsze trzy komisje problemowe rady: spółdzielcza, rewizyjna i mieszkaniowa. W skład komisji wchodziły również osoby spoza rady⁷.

W kwietniu 1945 r. wobec powołania Franciszka Biedrzyckiego na stanowisko dyrektora Zakładów Żyrardowskich, funkcję przewodniczącego rady powierzono Bolesławowi Wójcickiemu. Zastępcą przewodniczącego został Józef Niemira, sekretarzem Władysław W a c h o w s k i, a członkami Prezydium Rady Miejskiej Janina S t ę p k o w s k a i Franciszek Kazimierski⁸.

W listopadzie 1945 r. zaszły zmiany na stanowisku wiceprezydenta miasta. W związku z powołaniem Mieczysława Sitka na dyrektora Zakładów Garbarskich wiceprezydentem został Waclaw H y r a⁹.

Kolejne zmiany w składzie Zarządu Miasta nastąpiły w listopadzie 1946 r. Prezydent miasta Bolesław Lubasiński i wiceprezydent Waclaw Hyra złożyli rezygnację ze swych stanowisk. Rada Miejska na wniosek Komisji Międzypartyjnej Stronnictw Politycznych powołała na prezydenta Stanisława K ę p i s t ę, a na wiceprezydenta — Alfreda B a u m R i t t e r a¹⁰.

We wrześniu 1948 r. Bolesław Wójcicki powołany został na stanowisko starosty powiatowego w Mińsku Mazowieckim. W związku z tym na przewodniczącego Miejskiej Rady w Żyrardowie powołano z ramienia PPR Józefa K w i e c i ń s k i e g o¹¹.

Przed Radą Narodową i jej organem wykonawczym — Zarządem Miejskim — stały trudne i różnorodne zadania. Przede wszystkim należało zapewnić ludności miasta środki do życia. Jedną z dróg do tego wiodących to odbudowa i uruchomienie zakładów produkcyjnych. Stąd żywa troska

⁷ Tamże. Protokół nr 2 z dn. 1 II 1945, s. 36—40.

⁸ Tamże, Protokół nr 5 z dn. 27 IV 1945, s. 53—62.

⁹ Tamże. Protokół nr 10 z dn. 17 XI 1945, s. 83—91.

¹⁰ Tamże. Protokół nr 19 z dn. 16 XI 1946, s. 136—143.

¹¹ Tamże. Protokół nr 10/48 z dn. 30 IX 1948, s. 341—353.

władz miejskich od pierwszych dni wolności o jak najszybsze rozwiązanie tego problemu.

Zarówno dostarczanie żywności, jak i wznowienie produkcji wiązało się z koniecznością uzyskania środków transportu. Skoordynowanego planu działania wymagała odbudowa miasta oraz rozwiązanie kwestii mieszkaniowej. Tę ostatnią komplikował fakt, że w Żyrardowie zamieszkiwało wtedy ok. 50 tys. ludności, a więc niemal o 100% więcej niż przed wojną. Prawda, że ludność napływowa opuszczała miasto, lecz proces ten następował powoli. Palącym problemem było rozpoczęcie nauki w szkołach podstawowych i średnich. Budynki szkół, zamieniane przez Niemców na szpitale i kwatery wojskowe, zdewastowane i ograbione ze sprzętu szkolnego, wymagały teraz dużego nakładu pracy i środków.

Miastu groziła epidemia, co zmuszało do natychmiastowego zajęcia się organizacją placówek służby zdrowia. Trzeba uwzględnić, że wszystkie te zadania należało wykonać w warunkach, gdy w kasie miejskiej nie było na to zabezpieczonych pieniędzy¹².

Wróćmy do problemu pierwszego — uruchomienia produkcji w zakładach. Bezpośrednimi organizatorami tej akcji były związki zawodowe i robotnicze komitety fabryczne. To one wzywały robotników do podjęcia pracy, kierowały odbudową zniszczonych oddziałów fabrycznych, zabiegały o zdobycie surowców i materiałów, a także niezbędnych artykułów żywnościowych dla załogi. Nie było pieniędzy. Jako wynagrodzenie za pracę robotnicy otrzymywali porcje czarnego chleba i zupę.

Nie hamowało to jednak entuzjazmu i zapału do pracy. Robotnicy chcąc jak najszybciej uruchomić produkcję, przynosili z domów własne narzędzia, aby wyremontować unieruchomione maszyny czy dorobić brakujące części¹³.

Jako pierwsze wznowiły pracę kotłownia i elektrownia Zakładów Żyrardowskich. Była to olbrzymia zasługa samych robotników tych wydziałów, których pracami kierowali m.in. Zdzisław Stolarski i Adam Marciniak. Podobnie było z odbudową i uruchomieniem leżącego w gruzach wydziału mechanicznego. Szczególną aktywnością wyróżnili się tu robotnicy: Franciszek Dydyński, Roman Dymcki, Mieczysław Łuczyński, Bronon Fiszer, Stefan Brzozowski¹⁴.

Uruchomienie elektrowni miało zasadnicze znaczenie nie tylko dla zakładów i miasta, ale także dla całej linii przemysłowej aż po Włochy. Było

¹² Tamże. Protokół nr 3 z dn. 7 III 1945, s. 41—47.

¹³ K. Urbański, PPR w walce o władzę i jej utrwalenie, w: „Biuletyn Historyczny”, Warszawa 1970, nr 9, s. 155.

¹⁴ M. Rajner, Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie w latach 1918—1948, w: „Biuletyn Historyczny” 1970, nr 9, s. 123—124.

to jedyne źródło prądu w tym rejonie, gdyż elektrownia pruszkowska była całkowicie zniszczona.

W dalszej kolejności produkcję podjęły: przędzalnia lnu, przędzalnia odpadków, oddział budowlany, tkalnia, pończoszarnia, wykończalnia i przędzalnia bawełny. Pod koniec lutego w Zakładach Żyrardowskich czynne były 22 oddziały produkcyjne, w których pracowało 1810 osób¹⁵. Pierwszym po wyzwoleniu dyrektorem zakładów został inż. Edmund Dębcki. Rada Zakładowa pozostała w nie zmienionym składzie z okresu okupacji: Helena Dżus, Lucjan Czerwiński, Julian Góralski, Leopold Kamiński, Adam Kapliński, Jan Marcinowski, Franciszek Mikołajewski¹⁶.

W lutym produkcję wznowiły Zakłady Spirytusowe i Garbarnia. W Zakładach Spirytusowych zniszczenia wojenne były szczególnie duże. Budynek administracyjny spalony. Zniszczono niemal wszystkie urządzenia pomiarowe i laboratoryjne oraz przewody centralnego ogrzewania i kanalizacji. Natychmiast po ucieczce Niemców załoga przystąpiła z całą energią do systematycznego usuwania skutków wojny. Zorganizowany został Komitet Robotniczy, na czele którego stanął Malinowski. Na pierwszego dyrektora zakładu robotnicy powołali inż. Aleksego Gołubowskiego¹⁷. W skład Rady Zakładowej wchodził: Józef Gonta, Stefan Jankowski, Maciej Kułakowski, Jan Mikołajewski, Jan Petrykowski.

W garbarni dyrektorem został Józef Matuszewski — zamordowany skrytobójczo w listopadzie 1945 r. Skład Rady Zakładowej stanowili: Rudolf Doczkał, Feliks Gorczyca, Szatkowski, Józef Thome¹⁸.

Tak więc w niespełna dwa miesiące od momentu wyzwolenia główne zakłady produkcyjne Żyrardowa zaczęły dostarczać na rynek pierwsze towary.

W godzinach popołudniowych w dniu wyzwolenia przystąpili do pracy żyrardowscy kolejarze. Niemcy, opuszczając stację kolejową, pozostawili na torach dwa uszkodzone parowozy oraz kilka wagonów osobowych. Do pracy nad uruchomieniem parowozów przystąpili natychmiast Józef Wrzodak i Eugeniusz Sankowski. Organizacją ekspedycji zajęli się Władysław Karpeta, Jan Chodański, Wiesław Walczyń-

¹⁵ Sprawozdanie Komitetu Miejskiego PPR w Żyrardowie za okres od wyzwolenia do lutego 1946 r., s. 7, Archiwum MHRRmŻ.

¹⁶ Działalność PPR w latach 1942—1945, zob. A. Barzenc, Relacje, Archiwum MHRRmŻ.

¹⁷ „Głos Żyrardowa”, 15 II 1945, nr 3, s. 4.

¹⁸ Działalność PPR w latach 1942—1945, zob. A. Barzenc, Relacje, Archiwum MHRRmŻ.

ski i Henryk Wojciechowski. Zawiadowcą odcinka drogowego został Apolinary Bojańczyk.

Zorganizowana została Straż Ochrony Kolei, której komendantem został Wiktor Sadowski.

Pierwszy pociąg osobowy z Żyrardowa na linii Grodzisk Maz.—Rawka wyruszył w dniu 22 stycznia. Po odbudowaniu mostów kolejowych w Grodzisku Maz. i w Rawce pociągi żyrardowskie kursowały na linii Warszawa Zachodnia — Skierniewice. Zorganizowaniem i prowadzeniem kasy biletowej zajmowali się Adolf Lipecki, Bronisław Siadak i Henryk Niedziński¹⁹.

Od 18 stycznia pracę podjęło kino „Słońce”, którego załogę stanowili: Karol Marczak — kierownik, Ryszard Mikoda — zastępca kierownika, Czesław Dobrzyński i Tadeusz Miksa — kinooperatorzy, Alicja Tomicka — kasjerka i Ryszard Przygoda — bileter.

Reaktywowały bądź zapoczątkowały swoją działalność liczne organizacje społeczne i kulturalne, jak: Związek Harcerstwa Polskiego, Polski Związek Zachodni, Polski Czerwony Krzyż, Straż Pożarna,²⁰ Liga Morska²¹, Towarzystwo Przeciwgruźlicze²², Teatr „Rozmaitości”²³, Towarzystwo Śpiewacze „Echo” i inne.

W wyniku ofiarności rodziców i zaangażowania młodzieży przywrócono należną funkcję budynkom szkolnym. Już w lutym w izbach szkolnych, pozbawionych jeszcze stołów, ławek i tablic, młodzież rozpoczęła naukę²⁴. Obok szkół podstawowych rozpoczęły pracę trzy szkoły średnie — Gimnazjum i Liceum Koedukacyjne, Gimnazjum Spółdzielczo-Handlowe i Gimnazjum Elektryczne, do których uczęszczało ok. 500 uczniów²⁵.

Wszystkimi poczynaniami w mieście w tym trudnym i burzliwym okresie kierował Komitet Miejski Polskiej Partii Robotniczej.

W pierwszym okresie po wyzwoleniu Komitet Dzielnicowy PPR w Żyrardowie swoim zasięgiem politycznego i organizacyjnego oddziaływania obejmował także teren obecnego powiatu Grodzisk Mazowiecki. Inicjował i organizował powoływanie organów administracyjnych i politycznych na tym terenie, kierując do nich działaczy z Żyrardowa. 2 lutego 1945 r. w Żyrardowie odbyła się konferencja partyjna powiatu błońskiego, na której wyłoniony został Komitet Powiatowy PPR z siedzibą w Grodzisku Mazowieckim. Sekretarzami zostali Karol Kuziemski i Tadeusz Koziarek — obaj z Żyrardowa.

¹⁹ H. Wojciechowski, Relacje, Archiwum MHRMŻ.

²⁰ „Głos Żyrardowa”, 7 III 1945, nr 5, s. 3—4.

²¹ Księga protokołów MRN w Żyrardowie, Protokół nr 6 z dn. 7 VI 1945, s. 62—68.

²² „Głos Żyrardowa”, 18 III 1945, nr 6, s. 4.

²³ Tamże, 1 IV 1945, nr 7, s. 4.

²⁴ Tamże, 7 III 1945, nr 5, s. 3.

²⁵ Tamże, 11 V 1945, nr 7, s. 3.

W połowie lutego zwołana została konferencja sprawozdawczo-wyborcza PPR w Żyrardowie. W trakcie jej obrad podsumowano dotychczasowe osiągnięcia, przyjęto wnioski do dalszej pracy oraz przeprowadzono wybory nowych władz.

Konferencja wprowadziła też zmianę nazwy Komitetu Dzielnicowego na Miejski, zgodnie z nowo obowiązującą strukturą organizacyjną²⁶.

Skład osobowy wyłonionego Komitetu Miejskiego był następujący:

Barzenc Anna	— przew. Związków Zawodowych
Biedrzycki Franciszek	— przew. MRN
Kuczkowski Henryk	— Urząd Bez. Publ.
Kuziemski Karol	— Wydział Rolny
Marczak Mieczysław	— Wydział Przem. Wytwórcz.
Rajner Tadeusz	— I sekretarz
Rajner Marian	— II sekretarz
Rastawicki Franciszek	— Wydział Propagandy
Sitek Mieczysław	— wiceprezydent
Teper Leonard	— Komisja Mieszkaniowa
Urbański Kazimierz	— MO
Wójcicki Bolesław	— Związek Kolejarzy ²⁷ .

Siedziba Komitetu Miejskiego PPR mieściła się w pałacyku Dittricha.

W kwietniu 1945 r. nastąpiły zmiany na stanowiskach sekretarzy KM PPR. W związku z wyjazdem Tadeusza Rajnera na Pomorze Zachodnie funkcję I sekretarza objął jego brat Marian, a II sekretarzem został Kazimierz Urbański.

W czerwcu 1946 r. K. Urbański przeszedł do pracy w Komitecie Powiatowym PPR w Grodzisku Maz., a funkcję po nim objął Władysław Igański.

W związku z powołaniem Mariana Rajnera w listopadzie 1947 r. do pracy w Okręgowej Komisji Związków Zawodowych w Warszawie, I sekretarzem KM PPR został Władysław Igański, a II sekretarzem Janina Bogucka.

W niedługim czasie nastąpiły ponowne zmiany na stanowisku I sekretarza, które kolejno objęli Henryk Gerczyk, a w marcu 1948 r. Kazimierz Urbański.

Z każdym dniem rozwijały się szeregi partyjne. W chwili wyjścia z konspiracji żyrardowska organizacja PPR liczyła 60 członków. Na początku

²⁶ M. Rajner, *Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie*, s. 130.

²⁷ Sprawozdanie KM PPR w Żyrardowie, AWKW, sygn. 26/VI/1.

²⁸ Sprawozdanie KM PPR w Żyrardowie za okres od wyzwolenia do lutego 1946 r., s. 2—3, Archiwum MHRMŻ.

1946 r. Komitet Miejski PPR obejmował już 43 koła, liczące ogółem 701 członków. W tym Komitet Fabryczny Zakładów Żyrardowskich posiadał 21 kół z 301 członkami, Komitet Fabryczny Państwowego Monopolu Spi-rytusowego — 6 kół z 78 członkami, Komitet Dzielnicowy — 16 kół z 322 członkami.

Począwszy od pierwszych dni wyzwolenia do czerwca 1945 r. KM PPR wydawał swój tygodnik „Głos Żyrardowa”²⁸.

Rozwijała się także sieć organizacyjna zrodzonych jeszcze w okresie okupacji związków zawodowych. W miarę tego, jak powstawały coraz liczniejsze poszczególne związki branżowe i rosła liczba członków, zachodziła potrzeba ściślejszej koordynacji ich pracy. W tym celu powołana została Powiatowa Rada Związków Zawodowych. W skład zarządu wchodziła: Anna Barzenc — przewodnicząca, Artur Janiszewski — sekretarz, Karol Budzyński — skarbnik oraz delegaci poszczególnych związków branżowych²⁹. Według danych sprawozdania na dzień 1 stycznia 1946 r. stan organizacyjny związków zawodowych w Żyrardowie był następujący:

1.	Związek Włókienniczy	—	5056	członków
2.	„ Budowlany	—	256	„
3.	„ Spółdz. i Spożyców	—	577	„
4.	„ Pracownicy Ubezpieczalni Społecznej	—	140	„
5.	„ Służby Zdrowia	—	157	„
6.	„ Metalowców	—	29	„
7.	„ Pocztców	—	35	„
8.	„ Nauczycielstwa	—	92	„
9.	„ Użytecz. Publicznej	—	161	„
10.	„ Dozorców Domowych	—	85	„
11.	„ Skórzany	—	121	„
12.	„ Kolarzy	—	240	„
13.	„ Skarbowców	—	24	„
R a z e m			6973	³⁰

Z inicjatywy PPR i organizacji związkowych powołane zostały w zakładach pracy liczne komisje społeczne, jak: Komisja Bytu, Komisja Norm Pracy i Płacy, Komisja Higieny i Bezpieczeństwa Pracy³¹, Komisja Wypoczynkowa, Komisja Kontroli Przydziału Mieszkań, Komisja Lustracji

²⁹ Działalność PPR w latach 1942—1945, zob. A. Barzenc, Relacje, Archiwum MHRMŻ.

³⁰ AWKW PZPR, sygn. 1/XI/25.

³¹ Sprawozdanie KM PPR w Żyrardowie za okres od wyzwolenia do lutego 1946 r., s. 3, Archiwum MHRMŻ.

Piekarni i Sklepów Spożywczych, Komisja Kulturalno-Oświatowa,³² Komisja Współzawodnictwa Pracy, Komisja Sądów Społecznych.

Staraniem związków zawodowych zorganizowana została Wieczorowa Szkoła Doksztalcania w zakresie szkoły podstawowej, Uniwersytet Robotniczy, Dom Wypoczynkowy w Osuchowie, z którego już w 1945 r. skorzystało 975 osób³³.

W miarę upływu czasu przed władzami politycznymi i administracyjnymi miasta stawały nowe zadania i piętrzyły się dodatkowe trudności. Problemem największej wagi był brak żywności, a przede wszystkim chleba.

Dla przezwyciężenia trudności aprowizacyjnych władza ludowa zmuszona była do podjęcia w skali kraju szeregu niepopularnych decyzji, jak wprowadzenie kartek żywnościowych czy obowiązkowych dostaw zboża i żywca na wsi.

Jednocześnie na szeroko zakrojoną skalę rozpoczęto walkę ze spekulacją, kradzieżami oraz ograniczono swobodę działania prywatnej inicjatywy.

W Żyrardowie władze miejskie, chcąc zapewnić mieszkańcom chleb, sięgnęły do zapasów mąki ukrytej jeszcze przed okupantem w miejscowej spółdzielni, okolicznych młynach, piekarniach, a także do źródeł prywatnych. W wyniku tych przedsięwzięć, wprowadzie w skromnych ilościach, ale każdy mieszkaniec chleb otrzymał³⁴.

Władze miasta nie były jednak w stanie zapewnić ludności dostatecznego zaopatrzenia w podstawowe artykuły spożywcze. Aby dostarczyć żywności tym, co pracowali w fabrykach, zorganizowano stołówkę. Ale i tu potrzebne były środki finansowe i artykuły żywnościowe. Miasto nie miało ani jednego, ani drugiego. Wtedy to właśnie — jak relacjonuje Marian Rajner — „członkowie PPR i ZWM oraz robotnicy bezpartyjni, w tym także kobiety, udali się na wieś, by szukać tam pomocy. Szukali jej pod strzechą chłopską, u robotników folwarcznych, w pobliskich cukrowniach. Poszli, ale bez pieniędzy, bowiem ich nie posiadali. Legitymowali się deklaracją programową PKWN, mówiąc o reformie rolnej, sojuszu robotniczo-chłopskim i potrzebie wspólnego działania w odbudowie kraju. Akcja ta okazała się skuteczna. Chłopi udzielili swoim sojusznikom wsparcia. Mogliśmy zorganizować stołówkę, aby dać robotnikom posiłek. Ta śmiała, nie pozbawiona aspektów politycznych inicjatywa znalazła poparcie ze strony stacjonującej jednostki wojsk radzieckich i komendanta

³² Sprawozdanie z działalności Wydz. Zawodowego przy KM PPR w Żyrardowie z dn. 23 VI 1945, Archiwum MHRRmŻ.

³³ Sprawozdanie z działalności Rady Zw. Zaw. w Żyrardowie za rok 1945, Archiwum MHRRmŻ.

³⁴ M. Rajner, Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie, s. 128.

miasta — mjra Mieszkowa. Wojska radzieckie, obok pomocy udzielanej miastu, zaopatrywały w mięso i inne produkty spożywcze ośrodek wypoczynkowy w Osuchowie”³⁵.

Poza pomocą żywnościową, jakiej miastu udzielała Armia Czerwona, wsparcie takie przyszło jeszcze bezpośrednio od narodów Związku Radzieckiego. W lutym Żyrardów otrzymał tą drogą 240 wagonów zboża. Pozwoliło to na dłuższy czas rozwiązać deficyt chleba.

Jednocześnie nie ustawały wysiłki władz w sprawie uzyskania dla miasta innych artykułów żywnościowych. Dużym osiągnięciem w tym zakresie było uruchomienie mleczarni. Brak mięsa i tłuszczów próbowano złagodzić przez wydanie rzeźnikom zezwoleń na prowadzenie prywatnych sklepów³⁶. Sytuacja na tym odcinku była katastrofalna. Mnożyły się wypadki nielegalnego uboju i pokątnego handlu mięsem po bardzo wygórowanych cenach. Pięciotysięczna rzesza robotników Zakładów Żyrardowskich do marca włącznie nie otrzymała od starostwa błońskiego żadnego przydziału mięsa do stołówki zakładowej. Uwzględniając głodową sytuację robotników, Rada Miejska na posiedzeniu w dniu 29 marca podjęła uchwałę, aby mięso w ilości 1664 kg, uzyskane z jedyne dotychczas skupu żywca w Żyrardowie — przekazać pracującym robotnikom³⁷.

Sytuacja aprowizacyjna w mieście znacznie się poprawiła — z wyjątkiem zaopatrzenia w mięso — od kwietnia 1945 r. bowiem wprowadzono kartki żywnościowe. Miesięczny przydział żywności w oparciu o system kartkowy był następujący:

Chleb	pracownik	— 12 kg
	członek rodziny	— 8 „
Tłuszcz	pracownik	— 0,75 kg
	członek rodziny	— 0,50 „
Mięso	pracownik	— 1,50 „
	członek rodziny	— 0,75 „
Ziemniaki	pracownik	— 15 kg
	członek rodziny	— 12 „
Mleko	dzieci do lat 7	— 5 litrów
	od 8 do lat 16	— 2,5 litra ³⁸ .

Również w kwietniu wszyscy pracownicy urzędów i instytucji w mieście otrzymali deputat żywnościowy, na który złożyły się: mąka pszenna, cukier, drożdże, herbata, cukierki. Stołówki robotnicze otrzymywały dodatkowe przydziały sera i masła³⁹.

³⁵ Tamże, s. 129.

³⁶ „Głos Żyrardowa”, 15 II 1945, nr 3, s. 4.

³⁷ Księga protokołów MRN w Żyrardowie. Protokół nr 4 z dn. 29 III 1945, s. 47—53.

³⁸ „Głos Żyrardowa”, 18 III 1945, nr 6, s. 3.

³⁹ Tamże, 1 IV 1945, nr 7, s. 3.

Stało się to możliwe dzięki temu, że Żyrardów otrzymał większe przydziały żywności — 4 tony cukru, 2 tony marmolady, 1 tonę oleju. Jednym z czynników znacznie utrudniających rytmiczność dostaw żywności był brak transportu. Wielu z przydzielonych miastu artykułów, np. ziemniaków, nie było czym przywieźć⁴⁰. Z każdym jednak dniem sytuacja ulegała poprawie, a warunki pracy i bytu mieszkańców stawały się coraz lepsze.

Udział w przeprowadzaniu reformy rolnej

W lutym 1945 r. obradowało plenum KC PPR, wytyczając ważniejsze problemy, jakie aktualnie stały przed partią. Przede wszystkim należało zakończyć przeprowadzanie reformy rolnej, przejmowanie we władanie klasy robotniczej zakładów przemysłowych oraz przystąpić do odbudowy zniszczeń wojennych w kraju, do umacniania organów władzy ludowej, zasiedlania i zagospodarowywania Ziemi Zachodnich.

Wskazania lutowego plenum KC PPR stały się podstawowym programem działania dla terenowych organizacji partyjnych. Żyrardowska organizacja już od pierwszych dni wyzwolenia przekazała wielu spośród swoich działaczy do organizowania administracji i życia powojennego na terenie innych powiatów, a szczególnie Grodziska Mazowieckiego. Marian Rajner, wspominając ten okres, pisze: „Stanisław Korzecki, Wilhelm Kubara, Anna Barzenc, Bolesław Wójcicki, Garwacki i wielu innych uczestniczyło aktywnie w pracach Powiatowej Rady Narodowej w Grodzisku. Komendą Powiatową Milicji Obywatelskiej kierował jeden z naszych aktywistów — oficer AL, Stanisław Ołdakowski. W skład egzekutywy Komitetu Powiatowego PPR wchodziło trzech towarzyszy z Żyrardowa: I sekretarz: — Karol Kuziemski, II sekretarz — Tadeusz Koziarek i członek egzekutywy — Bolesław Braun-Walicki. — Do I Zjazdu Partii, tj. do grudnia 1945 r. — Komitet Miejski PPR w Żyrardowie oddelegował do Komendy Wojewódzkiej MO i WUBP ponad 200 członków swojej organizacji partyjnej (nie licząc ministerstwa), do Szkoły Oficerskiej w Łodzi — 45 członków, do Szkoły Centralnej i Wojewódzkiej PPR, na prokuratorów, dyrektorów fabryk i innych — ponad 30 członków. Należy również pamiętać, że komuniści żyrardowscy pracowali wszędzie tam, gdzie ich partia delegowała. W Węgrowie, Garwolinie, Ostrowi Mazowieckiej i w innych powiatach pracował zwykle nasz najlepszy aktyw, liczący 40—50 ludzi”⁴¹.

Sprawnie została przeprowadzona w mieście akcja przejęcia w ręce robotników i zabezpieczenia zakładów przemysłowych oraz ich uruchomienie.

⁴⁰ Księga protokołów MRN w Żyrardowie. Protokół nr 5 z dn. 27 IV 1945, s. 53—62.

⁴¹ M. Rajner, Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie, s. 138—139.

nie. Teraz należało przyjść z pomocą sąsiednim powiatom w zrealizowaniu historycznego aktu sprawiedliwości społecznej — nadania ziemi chłopom.

Partia rzuciła hasło — „cały aktyw PPR na reformę rolną” — stawiając jednocześnie zadanie jej zakończenia do kwietnia 1945 r. Chodziło o to, aby chłopci na wiosnę mogli przystąpić już do uprawy własnej ziemi, otrzymanej w wyniku realizacji dekretu PKWN o reformie rolnej.

Na terenach powiatów lewobrzeżnej części woj. warszawskiego, wykorzystując doświadczenia ziem wyzwolonych w 1944 r. — przystąpiono do dzielenia ziemi obszarniczej zaraz po przejściu frontu. W pierwszych dniach po wyzwoleniu pełnomocnikiem wojewódzkim d.s. reformy rolnej została inż. agronom Krystyna Konwerska, a w lutym 1945 r. Mieczysław Bodalski. Później pełnił on funkcję wojewódzkiego pełnomocnika akcji siewnej.

Na komisarzy ziemskich na pow. błoński z siedzibą w Grodzisku Maz. powołano inż. geodetę Leona Bałdygę i Leszka Kuźmińskiego.

Prawo do otrzymania ziemi z reformy mieli w pierwszym rządzie chłopci bezrolni, małorolni oraz ci, co zasłużyli się w walce z okupantem. W określonych sytuacjach, tzn. gdy ziemi starczyło, mogli ją też otrzymać chłopci średniorolni. Nad sprawiedliwym przeprowadzeniem reformy rolnej miały czuwać lokalne komisje podziału ziemi, składające się z robotników folwarcznych oraz małorolnych i średniorolnych chłopów.

W przeprowadzeniu podziału ziemi obszarniczej przyszli chłopom z pomocą robotnicy i wojsko.

W Żyrardowie już w pierwszych dniach lutego 1945 r. z inicjatywy PPR odbyła się międzypartyjna konferencja w sprawie powołania robotniczych brygad szturmowych. Brygady kierowano głównie na teren powiatu błońskiego z zadaniem udziału w przeprowadzaniu parcelacji majątków obszarniczych. Wyjeżdżały one też na tereny powiatu grójeckiego i sochaczewskiego oraz innych regionów lewobrzeżnej części woj. warszawskiego. W skład tych brygad, obejmujących kilkadziesiąt osób, wchodził przede wszystkim członkowie PPR i ZWM.

Żyrardowscy robotnicy dokonywali podziału ziemi w majątkach: Rotów, Drybus, Kaski, Pułapina Nowa, Radziejowice, Piekary, Bałdowo, Saniki, Bałdów Kłody, Osuchów, Zbiroża, Skuły, Guzów, Gnojna⁴².

W sumie na terenie pow. błońskiego dokonano parcelacji 40 majątków, o łącznej powierzchni 4718 ha. Z tego służba folwarczna — 411 rodzin — otrzymała 2324 ha; chłopci bezrolni — 131 rodzin — 513 ha; chłopci małorolni — 656 rodzin — 1742 ha i chłopci średniorolni — 49 rodzin — 139 ha.

Na ośrodki uzdrowiskowe, wypoczynkowe i kultury rolnej w powiecie

⁴² „Głos Żyrardowa”, 7 III 1945, nr 5, s. 1.

przeznaczono 6 majątków, 29 zaś wytypowano specjalnie dla potrzeb m. Warszawy⁴³.

Robotnicze brygady szturmowe nie tylko brały udział w dzieleniu ziemi obszarnej. Ich pobyt na wsi miał głęboką wymowę polityczną. Był praktycznym przykładem sojuszu robotniczo-chłopskiego, urzeczywistniającego się w warunkach władzy ludowej.

W wielu przypadkach członkowie brygad musieli wyjaśniać chłopom potrzebę i znaczenie reformy rolnej; musieli ich namawiać, żeby dzieloną ziemię brali. Pomagano w organizowaniu lokalnych komisji podziału ziemi, zakładano miejscowe organizacje PPR, ZWM, Koła Samopomocy Chłopskiej. Inspirowano pracę kulturalno-oświatową, zakładając świetlice i domy kultury.

Praca brygad szturmowych przebiegała w bardzo trudnych warunkach i obfitowała w liczne niebezpieczeństwa. Majątki najczęściej były zdewastowane. Brakowało sprzętu niezbędnego do dokonywania pomiarów i oznakowania ziemi. Chłopi — szczególnie bogatsi — ulegając wpływowi wrogiej propagandy, starali się w różny sposób przeszkadzać w pracy brygad. Niechętnie dostarczali żywności dla ich członków⁴⁴.

Nie tylko jednak do uprawiania wrogiej propagandy sprowadzała się działalność sił reakcji. Chcąc zastraszyć tych, co ziemię dzielili, a szczególnie tych, co ją mieli otrzymać, uciekały się one do dywersji i otwartej walki. W majątkach Gnojna i Radziejowice niewidzialne ręce wrogów Polski Ludowej nocą wrywały kołki wbite w parcelowaną ziemię. Brygada szturmowa, którą kierował tu działacz PPR Jan M a r k u s z e w s k i, musiała wystawiać uzbrojone warty, by strzegły efektów wykonanej pracy.

W tych samych Radziejowicach z rąk bandy reakcyjnego podziemia, dowodzonej przez G r a d k o w s k i e g o „Żyda”, poniósł śmierć komendant miejscowego posterunku, aktywista PPR — Antoni K o ź b i a ł⁴⁵.

Grasujące na terenie powiatu bandy „Żyda” i „Szczepana” zamordowały w Piekarach nauczycielkę Irenę A f f e k - D o b r z a ń s k ą — sekretarza Komitetu Gromadzkiego PPR, a we wsi Pieńki Słubickie gmina Skuły działacza PPR — komendanta posterunku MO — Leona M a r c h a c k i e g o.

Z ich ręki ponieśli też śmierć funkcjonariusze MO: Kazimierz P i ł a t, Szlestowski, Domański, Tadeusz Borowiec. W Mszczono-

⁴³ Tamże, 15 IV 1945, nr 8, s. 2.

⁴⁴ Tamże, 1 IV 1945, nr 7, s. 3.

⁴⁵ J. Urbański, Wystąpienie na uroczystości wojewódzkiej ZMS w Żyrardowie z okazji XXV rocznicy powstania ZWM i XX rocznicy ZMP, w: „Biuletyn Historyczny” 1970, nr 9, s. 36.

wie zamordowany został działacz PPR Stanisław Winnicki oraz dwóch funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa ⁴⁶.

Mimo tych prób zastraszania i terroru ze strony reakcyjnego podziemia prace nad przeprowadzeniem reformy rolnej na terenie pow. błońskiego przebiegały bardzo sprawnie. Powiat ten był pierwszym na terenie województwa, który już 28 marca 1945 r. całkowicie zakończył parcelację majątków.

To, że cała akcja została przeprowadzona w ciągu czterech tygodni, było niemałą zasługą żyrardowskich brygad szturmowych. Znalazło to swój wyraz w licznych, na piśmie wyrażanych podziękowaniach, jakie rodziny chłopskie członkom tych brygad składali. Mieszkańcy z gminy Skuły pisali: „My, służba folwarczna majątku Żabia Wola gm. Skuły i wsie, które przylegają do majątku Żabia Wola, składamy podziękowanie brygadzie szturmowej, która w osobach ob. Józefa Leńczewskiego, Stanisława Langiego, Marty Sodoś i Janiny Mikołajczyk rozparcelowała majątek Żabia Wola ku ogólnemu zadowoleniu wszystkich”.

Inny list donosił: „Gromada ze wsi Zosin i robotnicy folwarczni serdecznie dziękują brygadzie szturmowej z Żyrardowa za dobre wywiązanie się ze swojej pracy i za prawidłowy podział ziemi” ⁴⁷.

Jakże wymowne są te słowa: „za sprawiedliwy podział ziemi”. W ten sposób chłopi wyrazili swoją radość i podziękowanie władzy ludowej i partii, gdyż brygady szturmowe były niejednokrotnie pierwszymi oficjalnymi czynnikami, które władzę tę i partię reprezentowały.

W odpowiedzi na apel partii i rządu tymczasowego, wzywający do zasiedlania i zagospodarowania Ziemi Odzyskanych, stanęły tysiące obywateli i aktywistów partyjnych z całego kraju. Wśród tej rzeszy pionierów nie zabrakło również żyrardowian.

Już 3 kwietnia 1945 r. opuściła Żyrardów pierwsza grupa ludzi, udająca się na tereny Poznańskiego i Pomorza. Organizacją werbowania osób chętnych w mieście do wyjazdu i ich wysyłaniem do określonych miejscowości zajmował się Zarząd Związku Zachodniego ⁴⁸.

W pierwszej połowie 1945 r. w sposób zorganizowany wyjechało z miasta na Ziemię Odzyskane około 150 osób. Niezależnie od tego, w wyniku szeroko prowadzonej agitacji, wielu mieszkańców Żyrardowa, partyjnych i bezpartyjnych, udało się na Ziemię Zachodnie i Północne indywidualnie. Tą drogą na terenie woj. olsztyńskiego znaleźli się Michał Szulimowski, Bronisława Bożałek, Mieczysław Marczak i wielu innych.

W woj. koszalińskim, w miejscowościach Słupsk, Kołobrzeg, Lipki, osiedlili się m.in.: Franciszek Kacprzak z rodziną, Leonard Teper,

⁴⁶ M. Rajner, *Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie*, s. 192.

⁴⁷ „Głos Żyrardowa”, 15 IV 1945, nr 8, s. 2.

⁴⁸ Tamże.

Stanisława Wiśniewska, Stanisław Szczepański, Eugeniusz Rowiński. Rodzina Arona Kujawskiego osiedliła się w Dzierżoniowie.

Grupa żyrardowskich kolejarzy na czele z radnym Miejskiej Rady Narodowej, Józefem Jędrzejczakiem, organizowała szczeciński węzeł kolejowy.

W Szczecinie znalazła się grupa żyrardowskich lekarzy, z których jednym był dr Józef Kabośko.

Wiceprezydentem Szczecina został żyrardowianin, inż. Władysław Kotowski, a nauczyciele Helena i Andrzej Dżusowie organizowali tu pierwsze szkoły polskie.

Żyrardowscy działacze PPR, jak: Maria Bocheńska, Piotr Dąbrowski, Zdzisław Elik, Halina Franaszek, Stanisław Gasiński, Władysław Kotowski, Urszula Laudańska, Adolf Lechelt, Marta Paubicka, Tadeusz Rajner byli organizatorami i pierwszymi pracownikami politycznymi Komitetu Okręgowego PPR Pomorza Zachodniego z siedzibą w Pile. Funkcję I sekretarza tego Komitetu pełnił Tadeusz Rajner⁴⁹.

Na apel Zarządu Wojewódzkiego ZWM w Warszawie wyruszyła na Zachód w czerwcu 1945 r. grupa żyrardowskich działaczy młodzieżowych z zadaniem zakładania tam organizacji ZWM. W Koszalinie, Kołobrzegu, Słupsku i innych miastach Pomorza Zachodniego działalność tę prowadzili: Wiesław Adamczyk, Zbigniew Góralski, Lech Krauze, Włodzimierz Kuziemski, Zenon Kozłowski, Jerzy Urbański⁵⁰.

Praca tych pionierów polskości na prastarych ziemiach piastowskich była niezwykle trudna i odpowiedzialna: zrujnowane, opustoszałe miasta i osiedla, nieczynne elektrownie, wodociągi, brak żywności i czyhające niebezpieczeństwa ze strony grasujących band niedobitków faszystowskich i szabrowników. W tych warunkach trzeba było tworzyć administrację, organizować gospodarkę, transport, zasiedlać miasta i wsie, uprawiać ziemię. Takie były początki.

Walka o utrwalenie władzy ludowej

Życie miasta ciągle się rozwijało, ale nie było wolne od braków i trudności. Zadania natury gospodarczej splotały się nierozzerwalnie z działalnością polityczną i organizacyjną na rzecz konsolidacji sił demokratycznych wokół programu PPR i Rządu Tymczasowego.

⁴⁹ M. Rajner, Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie, s. 140—141.

⁵⁰ J. Urbański, Wystąpienie na uroczystości wojewódzkiej ZMS w Żyrardowie z okazji XXV rocznicy powstania ZWM i XX rocznicy ZMP, s. 36.

Cechą charakterystyczną dla Żyrardowa był fakt, że w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu wyraźnie osłabły konflikty między członkami różnych ugrupowań politycznych z okresu okupacji.

Wczorajsi przeciwnicy polityczni, którzy tak zdecydowanie bronili pozycji emigracyjnego rządu polskiego w Londynie — teraz, zaskoczeni rozwojem sytuacji — zawieszali działalność swoich organizacji, a wielu z nich przechodziło na stronę sił demokratycznych. Byli i tacy, którzy drogę tę wybrali jeszcze w ostatnich miesiącach trwania wojny. W ten sposób w lipcu 1944 r. w szeregach AL znaleźli się — Franciszek Kazimierski, oficer AK; Tomasz Andryszczak ze swoimi współtowarzyszami z byłego Związku Strzeleckiego — żołnierzami AK. W skład konspiracyjnej Miejskiej Rady Narodowej wchodził nauczyciel Bolesław Lubasiński — późniejszy prezydent Żyrardowa.

W ślad za tym współdziałanie z Radą Narodową nawiązali nauczyciele Helena i Andrzej Dżusowie — należący do AK. W szeregi członków PPR wstąpili: oficer AK uczestniczący w powstaniu warszawskim — dr Wacław Bocheński, dr Kazimierz Wałęjko — żołnierz AK, i nauczyciel Adam Podgórski.

W pierwszych dniach wyzwolenia lojalność wobec władzy ludowej zadeklarowali m. in.: Feliks Linowski — oficer sztabowy AK, Karol Marczak — komendant zgrupowania AK w pow. Grodzisk Mazowiecki, Marian Mirgos — dowódca jednego z oddziałów AK w Żyrardowie, oraz oficerowie AK — inż. Kazimierz Sibiga, inż. Bogdan Śniegucki i Henryk Rotter. Wszyscy wstąpili do PPR i stali się aktywnymi działaczami w jej szeregach.

Do PPS wstąpił Władysław Wachowski, mąż zaufania miejscowego sztabu AK i oficer do specjalnych poruczeń. To on reprezentował m.in. obóz londyński na konferencji organizacji podziemnych w Żyrardowie, zwołanej w sierpniu 1944 r. z inicjatywy Komitetu Dzielnicowego PPR. Wsunął wtedy żądanie rozwiązania PPR i AL jako warunek nawiązania współpracy.

Aktywnymi działaczami Miejskiej Rady Narodowej stali się Stanisław Ciechomski i Maurycy Matuszewski — członkowie kierownictwa miejscowego ośrodka AK.

Do szeregów Miejskiej Komendy Milicji Obywatelskiej wstąpił oddział Polskiej Armii Ludowej wraz z dowódcą kapitanem „Wulkanem” i por. Stanisławem Kraszewskim „Leśnym”⁵¹.

Obok Polskiej Partii Robotniczej ożywioną działalność polityczną w mieście w ramach Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej prowadziły: Polska Partia Socjalistyczna, Stronnictwo Demokratyczne i Partia Pracy.

⁵¹ M. Rajner: Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie, s. 124—125.

Najliczniejsza wśród nich i najbardziej aktywna była PPS, która działalność swoją wznowiła w pierwszych dniach po wyzwoleniu. W skład utworzonego wówczas Komitetu Miejskiego PPS — jak zdołano ustalić — wchodził: Stefan Budrewicz, Romuald Gałęcki — przewodniczący, Stanisław Hejman, Wiktor Kalinowski, Zygmunt Kowalewski, Tomasz Rubik, Tomasz Wężyk i Stanisław Nowis. Siedziba komitetu mieściła się w budynku przy ul. 1 Maja 56.

28 września 1945 r. odbyło się zebranie wyborcze organizacji PPS, na którym wyłoniony został Komitet Miejski w składzie: Romuald Gałęcki, Stanisław Hejman, Wiktor Kalinowski, Zygmunt Kowalewski, Józef Kulpiński, Maciej Kułakowski, Henryk Kierlańczyk, Stefania Marcinkowska, Tomasz Rubik, Władysław Wachowski, Tomasz Wężyk, Julian Zajder.

Przewodniczącym komitetu został Julian Zajder, wiceprzewodniczącym Zygmunt Kowalewski, a sekretarzem Tomasz Wężyk⁵².

Zespół ten kierował pracą organizacji do lutego 1946 r. Odbyło się wtedy kolejne zebranie wyborcze, w wyniku którego skład prezydium Komitetu Miejskiego PPS ukonstytuował się następująco: Maciej Kułakowski — przewodniczący, Agnieszka Tomaszewska — sekretarz, Władysław Wachowski — skarbnik oraz członkowie: Stefan Budrewicz, Eugeniusz Kamiński, Piotr Kuropatwa, Stanisław Kowalski, Kazimierz Kowalski i Kazimierz Wąsikowski⁵³.

Od tego też czasu datuje się w żyrardowskiej organizacji PPS narastanie tendencji prawicowych, WRN-owskich. Zerwać współpracę z PPR, rozbijać jednolitofrontową działalność stronnictw demokratycznych — oto zasadniczy cel, do jakiego zmierzało nowe kierownictwo Komitetu Miejskiego PPS.

Te polityczne założenia praktyczny swój wyraz znalazły w takich posunięciach, jak dążenie do zorganizowania przez PPS oddzielnego pochodu w dniu Święta 1 Maja, przejęcie kierownictwa w ORMO, wprowadzenie przedstawiciela PSL na kierownicze stanowisko w Miejskiej Radzie Narodowej czy wywołanie w końcu 1946 r. prowokacyjnego strajku robotników garbarni.

Po tych ekscesach prawicowej części kierownictwa żyrardowskiej PPS Tomaszewska i Kułakowski zostali usunięci z szeregów organizacji⁵⁴. Miało to szczególną wymowę polityczną, jeżeli zważymy, że PPS była wtedy organizacją silną, liczącą ponad 2 tys. członków.

Komitet Miejski PPS podzielony był na 7 obwodów, w skład których wchodziły: Dzielnica Miasto, Komitet Ogólnofabryczny PPS, 16 Komite-

⁵² Protokół zebrania z dn. 28 IX 1945, AWKW, sygn. 53/II/1.

⁵³ Protokół zebrania — marzec 1946, AWKW, sygn. 53/VII/1.

⁵⁴ K. Urbaniński, PPR w walce o władzę i jej utrwalenie, s. 154—160.

tów Oddziałowych i Koła PPS w Gorzelni, Ubezpieczalni Społecznej, Makaroniarni, Spółdzielni Spożywców, Garbarni, Magistracie i u kolejarzy⁵⁵.

4 kwietnia 1948 r. wybrane zostały nowe władze Komitetu Miejskiego PPS w składzie: Jan Michał Langiewicz — przewodniczący, Franciszek Eksztajn — wiceprzewodniczący, Henryk Stępień — sekretarz, Czesław Brysiak, Leonard Karliński, Kazimierz Paluch.

W następstwie tych zasadniczych zmian, jakie zaszły w składzie kierownictwa żyrardowskiej organizacji PPS, doszło powtórnie do nawiązania ścisłej współpracy z PPR.

Stronnictwo Demokratyczne w mieście zorganizowane zostało 26 stycznia 1945 r. z inicjatywy b. członków konspiracyjnej organizacji Komitetu Obrońców Polski. W zebraniu założycielskim uczestniczyli m.in.: Bronisław Felczak, Stanisław Gronczewski, Antoni Polkowski i Waław Pieczywoda. Według założeń organizatorów Żyrardowskie Koło Stronnictwa Demokratycznego swoim zasięgiem działania miało obejmować teren Wiskitek, Błonia, Jaktorowa, Radziejowic, Mszczonowa, Grodziska Mazowieckiego.

11 lutego na placu Wolności odbył się wiec z udziałem kilku tysięcy mieszkańców Żyrardowa. Po wiecu w sali kina „Słońce” z udziałem przedstawicieli partii PPR, PPS i Miejskiej Rady Narodowej oraz szefa propagandy Wojska Polskiego mjra Juliusza Burgina odbyło się zebranie organizacyjne Stronnictwa Demokratycznego. W skład wyłonionego wówczas Zarządu Stronnictwa weszli: Bolesław Lubasiński — przewodniczący, Józef Matuszewski — wiceprzewodniczący, Bronisław Felczak, Józef Niemira, Antoni Polkowski, Stanisław Słotwiński, Stanisława Łysanowska.

Na zebraniu Stronnictwa, odbytym 18 lutego, akces organizacyjnej przynależności do Żyrardowa i deklaracje założenia miejscowych kół zgłosili przedstawiciele: Wiskitek — Jan Kiliński, Mszczonowa — Józef Kraszewski, Radziejowic — Kostek.

Szczegółowego podziału funkcji członków Zarządu Stronnictwa Demokratycznego dokonano na zebraniu 26 lutego. Prezesem zarządu pozostał Bolesław Lubasiński, wiceprezesem — Antoni Polkowski, sekretarzem — Józef Matuszewski, skarbnikiem — Józef Niemira. Wyłoniono też sześć komisji problemowych: organizacyjną, propagandową, świetlicową, prasową, redakcyjną i młodzieżową.

Organizacja liczyła wówczas 145 członków skupionych w trzech kołach: śródmiejskim, rzemieślniczym i przy Prezydium Miejskiej Rady Narodowej. Rozwijała się działalność organizacyjna i rosła polityczna ranga Stronnictwa Demokratycznego w mieście. Zwiększała się liczba członków.

⁵⁵ AWKW, sygn. 53/VII/1, Żyrardów.

Wyrastali nowi aktywiści, jak Wacław Wachowicz, Franciszek Jabłoński, Stefan Drużyński, Wiktor Strzemżański⁵⁶.

Członkowie Stronnictwa Demokratycznego aktywnie uczestniczyli w dziele odbudowy życia gospodarczego i politycznego w mieście. Zajmowali szereg odpowiedzialnych stanowisk w administracji państwowej i gospodarczej.

W ramach współpracy międzypartyjnej Stronnictwo Demokratyczne realizowało ściśle hasło jednolitego frontu narodowego i było wiernym sojusznikiem Polskiej Partii Robotniczej.

Pod sztandarami jednolitego frontu klasy robotniczej

W pierwszych tygodniach po wyzwoleniu powołana została z inicjatywy PPR Miejska Komisja Międzypartyjna. Podstawowy jej cel to cementowanie zwartości szeregów żyrdowskiej klasy robotniczej, wszystkich mieszkańców miasta i angażowanie ich sił do tworzenia zrębów władzy ludowej w mieście i socjalistycznych form gospodarowania.

W skład Komisji Międzypartyjnej w początkowym okresie wchodził następujący przedstawiciele poszczególnych stronnictw politycznych:

Marian Rajner, Kazimierz Urbański, Franciszek Rastawicki — PPR

Romuald Gałęcki, Stanisława Gałązka-Hoppe — PPS

Bolesław Lubasiński, Józef Niemira, Henryk Stolarski, Józef Mierzyński — SD⁵⁷.

Na zebraniach Komisji Międzypartyjnej zapadały decyzje w sprawie głównych kierunków odbudowy życia gospodarczego i społecznego w mieście, zaopatrzenia ludności w artykuły żywnościowe, obsady kadrowej kluczowych stanowisk, a przede wszystkim zespolenia wysiłków na rzecz utrwalenia władzy ludowej. I tak np. 7 kwietnia 1945 r. odbyło się zebranie Komisji Międzypartyjnej z udziałem przedstawicieli związków zawodowych, organizacji społecznych i młodzieżowych, Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej, na którym omówione zostały zasady współpracy wszystkich tych organizacji w dziedzinie walki o tworzenie i utrwalenie władzy ludowej w mieście⁵⁸.

Z inicjatywy Komisji Międzypartyjnej odbywały się wiece i manifestacje uliczne organizowane na cześć sił zbrojnych Związku Radzieckiego i Polski oraz ich kolejnych zwycięstw.

⁵⁶ Wyciąg z protokołów Komitetu Miejskiego Stronnictwa Demokratycznego w Żyrardowie, Archiwum MHRMŻ.

⁵⁷ M. Rajner, Dzieje ruchu robotniczego w Żyrardowie, s. 126.

⁵⁸ Protokół posiedzenia Komisji Międzypartyjnej z dn. 7 IV 1945, AWKW, sygn. 26/V/1.

Komisja Międzypartyjna patronowała wyzwalaniu się inicjatyw społecznych i powstawaniu nowych organizacji, jak: Komitet Zbiórki Odbudowy Warszawy (6 VI 1945), Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, Liga Morska (16 VI 1945), Towarzystwo Uniwersytetów Robotniczych (VIII 1945)⁵⁹.

W marcu 1945 r. powołane zostały Komitety: Honorowy i Wykonawczy odbudowy szkół żyrardowskich. W skład ich wchodził przedstawiciel PPR, PPS, SD, związków zawodowych, organizacji społecznych, duchowieństwa, nauczycieli, lekarzy, zakładów pracy i instytucji. Komitety te wydały specjalną odezwę do mieszkańców Żyrardowa, w której apelowały o składanie ofiar na odbudowę szkół⁶⁰.

Przykładem jednolitej postawy organizacji politycznych może być też odezwa do mieszkańców Żyrardowa i okolic, wydana w kwietniu 1945 r. w związku z lansowaną w kraju wrogą propagandą o nieważności znajdujących się w obiegu pieniędzy.

Odezwa podpisana przez PPR, PPS, SD, Związek Samopomocy Chłopskiej, Radę Związków Zawodowych i Komitet Spółdzielczy potępiała działalność sił reakcyjnych, obliczoną na sianie nieufności wśród społeczeństwa do WALUTY TYMCZASOWEGO RZĄDU — jako JEDYNEGO PRAWOMOCNEGO ŚRODKA OBIEGOWEGO.

„Plotki o stemplowaniu, wymianie, względnie zamianie istniejącej waluty są kłamstwem, zmierzającym do zahamowania rozwijającej się pomyślnie odbudowy gospodarczej Polski” — głosiła w zakończeniu odezwa⁶¹.

Zgodna akcja propagandowa w tym zakresie, podjęte wspólne przedsięwzięcia organizacyjne i administracyjne spowodowały, że Żyrardów uchronił się od tych zaburzeń rynkowych i gospodarczych, jakie na tym tle miały miejsce w innych rejonach kraju.

Szczególnie brzemienne w wydarzenia polityczne o zasadniczym znaczeniu dla przyszłości naszego kraju był rok 1946, kiedy to cały naród miał dać wyraz swojemu stanowisku w sprawie ustroju społeczno-politycznego Polski i dalszych kierunków jej rozwoju.

Udzielenie poparcia Rządowi Jedności Narodowej było jednoznaczne z akceptacją przyjętej drogi socjalistycznej przebudowy kraju oraz podnosiło jego autorytet na arenie międzynarodowej. Stąd też dążenie do rozwijania i umacniania idei jednolitego frontu narodowego miało podstawowe

⁵⁹ Protokół posiedzenia Komisji Międzypartyjnej z dn. 16 VI i 19 VIII 1945, AWKW, sygn. 26/V/1.

⁶⁰ Odezwa do Obywateli m. Żyrardowa i okolic — marzec—kwiecień 1945, Archiwum MHRRmŻ.

⁶¹ Odezwa do Obywateli m. Żyrardowa i okolic — kwiecień 1945, Archiwum MHRRmŻ.

znaczenie. Każde zaś tendencje i przejawy zmierzające do naruszenia zasady tej idei nosiły charakter klasowo wrogi socjalizmowi. Pierwszym etapem w rozgromieniu PSL i skupionych wokół niego sił antydemokratycznych i dywersyjnych było zwycięstwo Bloku Stronnictw Demokratycznych w referendum ludowym w dniu 30 czerwca 1946 r.

Komitet Centralny PPR — główny inicjator referendum w łonie partii bloku demokratycznego — zwrócił się z apelem do społeczeństwa o poparcie socjalistycznych przemian i terytorialnych zmian, jakie zaszły w Polsce. Zamykały się one w prosto sformułowanych, ale jakże wiele dla przyszłości Polski znaczących trzech pytaniach, na które naród miał odpowiedzieć „tak” lub „nie”.

1. Czy jesteś za zniesieniem senatu?
2. Czy jesteś za przeprowadzeniem reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu?
3. Czy chcesz utrwalenia zachodnich granic Państwa Polskiego na Bałtyku, Odrze i Nysie Łużyckiej?

„KC PPR, nawołując do głosowania 3 razy «tak», stwierdza, że walczy o utrwalenie wszystkich zdobyczy demokratycznych, o zapewnienie długotrwałego pokoju, o rzeczywistą niezależność i suwerenność państwa polskiego”⁶² — oto słowa zawarte w Okólniku KC PPR wydanym w sprawie głosowania ludowego.

Okres przed referendum wymagał wzmożonej działalności politycznej i propagandowej członków partii.

Z inicjatywy KM PPR odbywały się w Żyrardowie liczne masówki w zakładach pracy, wiece, kolportowano materiały propagandowe i ulotki. Na murach fabryk, domów i na płotach przy ulicach widniały hasła propagandowe, wypisywane często niewprawną ręką robotnika. Ślady hasła „głosuj 3 X tak” przetrwały jeszcze do niedawna w wielu punktach miasta i zniknęły wraz z wyburzonymi wałącymi się płotami i drewniakami.

Do udziału w akcji przygotowania i przeprowadzenia referendum KM PPR potrafił w szerokim zakresie wciągnąć członków PPS i SD, a także działaczy organizacji społecznych i młodzieżowych.

Zasadnicze prace organizacyjne w tym zakresie podjęte zostały na naradzie aktywu międzypartyjnego PPR, PPS i SD, odbytej 7 czerwca 1946 r., w której wzięło udział ok. 350 osób. Jako czołowe zadanie organizacyjne przyjęto uaktualnienie list wyborców. W tym celu każde z reprezentowanych stronnictw zadeklarowało udział swoich członków w pracach komisji kontrolnych, sprawdzających listy wyborców w mieście. PPR zgłosiła 22 osoby, SD — 15 i PPS — 13 osób⁶³.

⁶² PPR, I 1946 — I 1947 — Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki KC. Warszawa 1961, s. 117.

⁶³ Protokół zgromadzenia międzypartyjnego z dn. 7 VI 1946, Archiwum MHRMŻ.

W mieście powołanych zostało 7 Obwodowych Komisji Głosowania Ludowego, w skład których wchodziłi członkowie trzech partii politycznych oraz bezpartyjni, reprezentujący wszystkie środowiska.

Funkcje przewodniczących poszczególnych komisji obwodowych pełnili: Józef Mierzyński — SD, obwód nr 1; Józef Niemira — SD, obwód nr 2; Wacław Bocheński — PPR, obwód nr 3; Edward Kowalski — PPR, obwód nr 4; Jerzy P o m a s k i — PPS, obwód nr 5; Leon J ó ź w i a k — PPR, obwód nr 6; Jan W a s i l e w s k i — PPR, obwód nr 7. Łącznie w skład komisji obwodowych w Żyrardowie wchodziło 70 osób, w tym członków PPR — 17, PPS — 23, SD — 26, bezpartyjnych — 4⁶⁴.

Grupy żyrardowskich aktywistów, liczące dziesiątki osób, zostały też skierowane do kampanii głosowania ludowego na teren innych powiatów woj. warszawskiego, a szczególnie do pow. błońskiego. Wiele z nich strzegło bezpieczeństwa lokali wyborczych.

W dniu głosowania setki osób włączyło się aktywnie do prac organizacyjnych związanych z jego przebiegiem.

Do urn wyborczych w Żyrardowie zgłosiło się 85,3% ogółu uprawnionych do głosowania. Wynik referendum był następujący: za zniesieniem senatu wypowiedziało się 68,2%, za reformą rolną i nacjonalizacją przemysłu 77,3%, za granicami na Odrze, Nysie i Bałtyku — 94,2% głosujących⁶⁵.

Wyniki referendum przyniosły w Żyrardowie zdecydowane zwycięstwo obozowi demokratycznemu. Równocześnie wskazywały jednak na istnienie i działalność w mieście sił wrogich ustrojowi socjalistycznemu. Nie miały w tym udziału miało prawicowe kierownictwo żyrardowskiej organizacji PPS. Z tego faktu zdawali sobie jasno sprawę członkowie PPR i jednolitifrontowi działacze PPS, zwłaszcza w obliczu zbliżającej się drugiej batalii politycznej — wyborów do sejmu Polski Ludowej. Data wyborów wyznaczona została na dzień 19 stycznia 1947 r.

Miejska organizacja PPR przy współudziale PPS, SD i SL opracowała program wyborczy oparty na zasadach Manifestu PKWN i uchwałach I Zjazdu partii, który odbył się w grudniu 1945 r.

Zjazd partii nakreślił kierunki dalszych przemian politycznych i gospodarczo-społecznych w kraju, które znalazły swoje odzwierciedlenie w założeniach 3-letniego planu gospodarczego. Kampania wyborcza wpłynęła na ożywienie działalności politycznej i organizacyjnej partii. Setki członków partii i aktywistów związkowych skierowanych zostało do bezpośredniej pracy związanej z wyborami w Żyrardowie i na terenie

⁶⁴ Wykaz przewodniczących, członków, zastępców Obwodowych Komisji Głosowania Ludowego w Żyrardowie, Archiwum MHRMŻ.

⁶⁵ AWKW PZPR — Urząd Informacji i Propagandy, teczka nr 6. Wyniki głosowania ludowego w Żyrardowie, pismo z dn. 1 VII 1946.

woj. warszawskiego: w pow. Sokołów, Węgrów, Mińsk Maz., Garwolin, Grójec, Błonie.

Samych tylko członków partii biorących udział w kampanii wyborczej było 565: z tego 25 wchodziło w skład obwodowych i okręgowej komisji wyborczej, 24 pracowało w partyjnych trójkach wyborczych, 170 w obywatelskich komitetach wyborczych, 280 w szeregach ORMO. Na teren innych powiatów Żyrardów oddelegował 66 aktywistów partyjnych⁶⁶.

Ponadto wielu spośród żyrardowskich działaczy na terenie woj. warszawskiego pełniło funkcję przewodniczących obwodowych komisji wyborczych. Byli to: Franciszek Bocheński, Michał Gromek, Jan Jakman, Franciszek Kazimierski, Jan Markuszewski, Helena Molganowa, Władysław Słupecki, Halina Stelmach, Waław Stypuła, Adam Żebrowski⁶⁷.

Do powiatowych komitetów wyborczych Okręgu Pruszków w pow. Błonie skierowani zostali następujący przedstawiciele poszczególnych partii politycznych:

1. Marian Rajner, Kazimierz Urbański — PPR
2. Stanisław Niepokojczyk, Jan Leszczyński — PPS
3. Julian Franczewski, Franciszek Góralczyk — SD
4. Popławski, Stanisław Wosik — SL⁶⁸.

Poważny udział w pracach związanych z kampanią wyborczą miała organizacja Związku Walki Młodych w Żyrardowie, i to zarówno w mieście, jak i na terenie pow. Błonie. Członkowie tej organizacji pracowali w Radziejowicach, Wiskitkach, Miedniewicach, Międzyborowie, Wręczy⁶⁹.

W Żyrardowie, gdzie ilość uprawnionych do głosowania wynosiła 13 200 osób, powołanych zostało 7 Obwodowych Komisji Wyborczych. Na przewodniczących poszczególnych obwodowych komisji powołano: obwód nr 1 — Waław Bocheński, obwód nr 2 — Helena Molganowa, obwód nr 3 — Tadeusz Śniegocki, obwód nr 4 — Władysław Wachowski, obwód nr 5 — Jan Michał Langiewicz, obwód nr 6 — Edward Kowalski, obwód nr 7 — Józef Niemira⁷⁰.

Przy każdej obwodowej komisji wyborczej powołane zostały trójki międzypartyjne w następującym składzie:

1. Stanisław Szalowski — PPR, Czesław Bieńkowski — PPS, Julian Stańczyk — SD,
2. Stefan Brzozowski — PPR, Czesław Brysiak — PPS, Stanisław Izak — SD,

⁶⁶ Wyborcza ankieta sprawozdawcza Komitetu Powiatowego i trójki powiatowej, Archiwum MHRRmŻ.

⁶⁷ AWKW PZPR, sygn. 26/V/2.

⁶⁸ AWKW PZPR, t. 1/V/23.

⁶⁹ AWKW PZPR, sygn. 26/V/3/1.

⁷⁰ Komisja Wyborcza miasta Żyrardowa, Archiwum MHRRmŻ.

3. Jan Markuszewski — PPR, Józef Głowacki — PPS, Brunon Fiszer — SD,
4. Henryk Woyton — PPR, Edward Kotowicz — PPS, Józef Grzywna — SD,
5. Władysław Ładowski — PPR, Romualda Olejniczakowa — PPS, Antoni Polkowski — SD,
6. Tadeusz Piechucki — PPR, Stanisław Jarosz — PPS, Władysław Przybylski — SD,
7. Franciszek Kazimierski — PPR, Janina Szymańska — PPS, Jadwiga Strzelczakowa — SD⁷¹.

Na liście kandydatów na posłów w Okręgu Wyborczym nr 2, obejmującym powiaty: warszawski, błoński, sochaczewski, grójecki oraz m. Żyrardów i Pruszków, wystawionej przez Blok Stronnictw Demokratycznych i Związki Zawodowe, zostali umieszczeni: Tadeusz Cwik — PPS, Marian Jaworski — PPR, Jan Kulisiewicz — SL, Maria Boguszewska — SD, Grzegorz Wojciechowski — PPR, Stanisław Gross — PPS, Władysława Pietrzakowa — SL, Adam Wójcik — PPR, Jan Kisiel — SL, Agnieszka Tomaszewska — PPS, Władysław Dudziński — PPR, Kazimierz Dobrowolski — PPS, Zygmunt Tomczak — SD, Stanisław Sliwiński — PPS, Lucjan Drużyna — PPR, Józef Olzak — SL, Piotr Czerwiński — PPS, Stanisław Wieczorek — PPR⁷².

W każdą niedzielę ostatnich tygodni przed wyborami wyruszyły z Żyrardowa do okolicznych miejscowości grupy aktywistów, by na wiecach propagować ideę współpracy Bloku Stronnictw Demokratycznych i znaczenie zwycięstwa tego Bloku w wyborach. Podobne wiece, masówki, zebrania wyborcze miały miejsce w samym Żyrardowie. Rozprowadzono duże ilości materiałów propagandowych i literatury wyborczej — 3000 plakatów, 5000 broszur, 3000 odezów, 3500 zeszytów literatury wyborczej centralnej.

Obwodowe Komitety Obywatelskie i Powiatowa Rada Związków Zawodowych w Żyrardowie wydały łącznie 4000 odezów nawołujących do manifestacyjnego oddawania głosów na kandydatów Bloku Stronnictw Demokratycznych⁷³. Do oddania głosów na kandydatów Bloku Stronnictw Demokratycznych wzywała mieszkańców miasta rezolucja podjęta przez Miejską Radę Narodową w dniu 31 grudnia 1946 r. Czytamy w niej: „Rada

⁷¹ Wykaz międzypartyjnych trójek, Wydział Propagandy KM PPR w Żyrardowie, pismo z dn. 21 X 1946, Archiwum MHRRmŻ.

⁷² Kandydaci Bloku Stronnictw Demokratycznych i Związków Zawodowych z okręgu nr 2, AWKW PZPR, t. 1/V/27.

⁷³ Wyborcza ankieta sprawozdawcza Komitetu Powiatowego i trójki powiatowej, Archiwum MHRRmŻ.

Narodowa m. Żyrardowa — wychodząc z założenia, że Blok Stronnictw Demokratycznych jest gwarancją utrzymania tych wszystkich zdobyczy socjalnych, społecznych i gospodarczych państwa, jakie dokonały się w obecnym ustroju politycznym, i że dalszy rozwój państwa, jego granice i odbudowa uzależnione są od zwycięstwa bloku demokratycznego w wyborach w dniu 19 I 1947 r., postanawia wezwać ludność miasta Żyrardowa do głosowania na listę wyborczą nr 3⁷⁴.

Rezolucje o podobnej treści podejmowane były licznie przez załogi fabryk, organizacje społeczne, związki zawodowe. Koło Związków Zawodowych Kolejarzy np. na walnym zebraniu przedwyborczym 11 stycznia 1947 r. podjęło następującą rezolucję: „— — członkowie Koła ZZK w Żyrardowie wyrażają Rządowi Jedności Narodowej za jego ofiarną pracę w dziele odbudowy kraju, zagospodarowania Ziemi Odzyskanych i stałe podnoszenie znaczenia Polski na arenie międzynarodowej całkowitą wdzięczność i uznanie.

Głosując demonstracyjnie na Blok Stronnictw Demokratycznych nr 3, dajemy wyraz tej wdzięczności i zapewniamy, że zawsze stać będziemy na straży dotychczasowych zdobyczy⁷⁵”.

19 stycznia 1947 r. zbiorowo oddało w Żyrardowie swe głosy 6252 wyborców. Bezpieczeństwa urn wyborczych i lokali obwodowych komisji wyborczych strzegło w mieście 155 członków ORMO, a 51 przebywało w tym dniu na terenie pow. błońskiego. Zwycięstwo Bloku Demokratycznego w wyborach było całkowite. Z ogólnej liczby 11 244 873 głosów ważnych w kraju — na kandydatów bloku demokratycznego głosowało 9 003 682 wyborców, co stanowiło 80,1%.

Zwycięstwo wyborcze oznaczało nowy krok na drodze budownictwa socjalistycznego i stabilizacji politycznej w kraju. Notowaliśmy poważne osiągnięcia gospodarcze. Systematycznie wzrastały realne płace robocze. Poprawiało się zaopatrzenie w artykuły przemysłowe i rolnicze. Wizję dalszej odbudowy kraju i rozwoju gospodarki narodowej kreśliły założenia planu 3-letniego, będącego konsekwencją politycznej i gospodarczej działalności PPR.

Wokół realizacji zadań planu 3-letniego skupił się wysiłek i ofiarność wszystkich demokratycznych sił w kraju. Zrodził się ruch socjalistycznego współzawodnictwa pracy i rozwijał zapoczątkowany już w sierpniu 1945 r. młodzieżowy wyścig pracy. Ten społeczny ruch wpłynął w zasadniczy sposób na zmianę dotychczasowego stosunku do pracy szerokich rzesz społec-

⁷⁴ Księga protokołów MRN w Żyrardowie. Protokół nr 20 z dn. 31 XII 1946, s. 144—149.

⁷⁵ Protokół nr 29 walnego zebrania przedwyborczego Koła ZZK z dn. 11 I 1947, Archiwum MHRmŻ.

czeństwa. Hasło lepszej i wydajniejszej pracy było jednocześnie coraz szerzej rozumiane jako praca dla siebie.

O takiej właśnie postawie społecznej robotników żyrardowskich świadczyć może m. in. fakt podjęcia dodatkowej pracy w niedzielę — 9 września 1947 r., na rzecz odbudowy Warszawy. Załogi w 100% przystąpiły do tego czynu, dając produkcję towarów o wartości 4 mln zł⁷⁶. „Czyn młodych”, podjęty w Żyrardowie w ramach Młodzieżowego Wysięgu Pracy z okazji Kongresu Zjednoczeniowego Partii, przyniósł dodatkową produkcję o wartości 73 mln zł.

Obserwowało się jednak też zjawiska ujemne społecznie, jak np. szerzące się kradzieże. Nowy stosunek do pracy i własności społecznej nie kształtował się samoczynnie. Wymagało to szerokiej działalności politycznej i wychowawczej. Znaczną rolę w tym zakresie spełniać miały sądy społeczne, powoływane m.in. do zwalczania kradzieży w zakładach produkcyjnych⁷⁷.

Umacniały się wpływy i siła oddziaływania PPR. Rosły i krzepły jej szereg. W grudniu 1945 r. organizacja PPR w Żyrardowie liczyła 677 członków, w czerwcu 1946 r. — 866, w sierpniu 1947 r. — 1845, a w październiku 1948 r. — 2073 członków i kandydatów⁷⁸.

Rozrastała się też i krystalizowała politycznie miejska organizacja PPS. W 1945 r. liczyła 298 członków, w grudniu 1946 r. — 1618, a w kwietniu 1948 r. — 1850 członków⁷⁹.

W wyniku pracy miejskiej komisji porozumiewawczej następowało zbliżanie i umacnianie się współpracy między PPR a PPS. Dojrzał proces jednoczenia się tych dwóch głównych partii politycznych polskiej klasy robotniczej, by połączyć się w jedną partię, co nastąpiło 15 grudnia 1948 r.

Ten historyczny moment poprzedziły wspólne zebrania PPR i PPS odbyte we wszystkich organizacjach powiatowych i wojewódzkich, gdzie podejmowane były rezolucje o zjednoczeniu.

⁷⁶ Protokół z dn. 30 IX 1947, AWKW, sygn. 26/IV/1.

⁷⁷ Protokół z dn. 14 X 1946, AWKW, sygn. 26/IV/1.

⁷⁸ AWKW, sygn. 26/I/1.

⁷⁹ AWKW, sygn. 53/VII/.